

प्राथमिक तहमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन
विभाग, स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको आंशिक
आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

किरण कुमारी

परीक्षा क्रमाङ्क १३०३०२/०६६

क्याम्पस क्रमाङ्क : १३००५५/२०६६

त्रि.वि.दर्ता नं.:९-१-१३-८०-९७

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस सिरहा
२०७१

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा शिक्षामा स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षका छात्रा किरण कुमारीले प्राथमिक तहमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यस शोध कार्यबाट म सन्तुष्ट छु र शोधपत्रको आवश्यक मूल्यांकनका लागि शोध मूल्यांकन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

धर्मराज सिंह

मिति २०७ / /

पत्र संख्या :-
खलानी नं. :-

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

७३३-५२०३७८
७३३-५२००८२

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

मिति

स्वीकृति—पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग,
स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.) दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि छात्रा किरण
कुमारीले प्राथमिक तहमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन शीर्षकमा शोध अध्ययन कार्य पुरा गरी
स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकाले मूल्यांकन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्यांकन समिति

प्रा.चन्द्रेश्वर यादव	विभागीय प्रमुख
धर्मराज सिंह	शोधनिर्देशक
.....	बाह्य परीक्षक

Date: ---/2/2015

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि स्वीकृत प्राथमिक तहमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य सम्पन्न गरी यो शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु । शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी यो विषयमा शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गरेकोमा क्याम्पस प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधकार्यको शुरुदेखि शोधपत्रको अन्तिम लेखाइमा वौद्धिक एवं विषयगत रूपमा महत्वपूर्ण निर्देशन, सल्लाह, सुभावाव एवं हौसला दिइ पथदर्शन गर्नुहुने मेरो आदरणीय गुरु एवं शोध निर्देशक धर्मराज सिंह ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । बेलाबेलामा सल्लाह एवं सुभावाव दिई अनुसन्धान कार्यमा प्रोत्साहित गर्नु हुने श्रद्धेय गुरु एवम् विभागीय प्रमुख चन्देश्वर गोईत, साथै श्रद्धेय गुरुहरु धर्मराज सिंहप्रति आभारी छु ।

यस शोधकार्यको अध्ययन पूरा गर्न आवश्यक सूचना उपलब्ध गर्न मद्दत पुऱ्याउदै प्रश्नावली अनुसार अन्तर्वार्ता तथा छलफलमा सहभागी हुनुहुने सम्बन्धित क्षेत्रका विद्यालय निरिक्षक तथा स्रोत व्यक्तिहरु, विद्यार्थी र अभिभावकहरु सबैप्रति कृतज्ञ छु । आफ्नो अमूल्य समय,श्रम, तनमन र धन खर्च गरेर उच्च शिक्षा प्राप्त गर्न अवसर एवं प्रेरणा दिनुहुने परम पुजनीय माता, पिता र आदरणीय काका काकी, दिदी बहिनी प्रति सदैव ऋणी छु । साथै अध्ययनको क्रममा उपयुक्त वातावरण तयार गरी सहयोग पुऱ्याउने मेरो जीवन साथी र सहयोगी साथीहरुलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधकार्य सम्पन्न गर्न प्रत्यक्ष र परोक्ष रूप सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभवावहरुमा कृतज्ञापन गर्दै यो शोधपत्र आवश्यक मूल्यांकनका लागि शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

किरण कुमारी

शोधसार

प्राथमिक तहमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन विषयको यस शोध अध्ययनको मूल उद्देश्य प्राथमिक तहमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन को अवस्था खोजी गर्नु रहेको छ ।

यो शोध अध्ययन कार्य सम्पन्न गर्न गुणात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । तथ्यांक संकलनका लागि अवलोकन फारम, अन्तर्वाता निर्देशिका, लक्षित समूह छलफल, सर्वेक्षण फारमको निर्माण एवं प्रयोग गरी तथ्यांक संकलन कार्य सम्पन्न गरिएको थियो । यस अध्ययनका लागि गोलाप्रथा संयोगिक नमूना छनौट विधिलाई आधार मानी चारवटा विद्यालयलाई नमूना छनौट गरिएको थियो ।

यसमा विद्यालयमा प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष, अभिभावक, विद्यालय निरीक्षक, विद्यार्थी, शिक्षकलाई नमूनाको रूपमा लिएर प्राथमिक तथ्यांक संकलन गरिएको छ । यस शोधपत्र सम्पन्न पार्नको लागि मानव सम्बन्ध सिद्धान्तलाई वैचारिक खाकाको रूपमा लिएर कक्षाकोठाको व्यवस्थाको अवस्थालाई हेर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू पारिवारिक पृष्ठभूमि, अभिभावकको कमजोर आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्था, अनुशासनको समस्या, विद्यार्थी विद्यार्थीबीच व्यवस्थापन, स्थानिय निकाय र संघसंस्थाबाट निरन्तर सहयोग तथा परामर्श हुन नसक्नु, मुल्याङ्कन तथा तालिमको अभाव, विद्यार्थीहरूको धारणा, शिक्षकको शिक्षणप्रति धारणा आदि समस्याहरू रहेका छन् । यी समस्या समाधानका लागि विद्यालयले बालबालिकाहरूलाई कक्षाकोठा भित्र समान व्यवहार र समान अवसर प्रदान गर्नु पर्दछ र अभिभावकको सोचाइमा परिवर्तन गर्न लैङ्गिक संचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ।

विद्यालयको कक्षाकोठाको व्यवस्थापनका लागि विद्यार्थीबीच सहभागीता, सामग्रीहरूको परिचालन, अभिभावकमा संचेतना कार्यक्रम, शिक्षक र अभिभावकबीच संचालन शैक्षिक परामर्श, नीतिगत तथा कानुनी सुधार गर्नुपर्ने यस अध्ययनको सुझाव रहेको छ ।

संक्षिप्तरूप

प्र.अ.	-	प्रधानाध्यापक
स्रो.व्य.	-	स्रोत व्यक्ति
वि.नि.	-	विद्यालय निरीक्षक
प्रा.वि	-	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि	-	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	-	माध्यमिक विद्यालय
जि.वि.स.	-	जिल्ला विकास समिति
गा.वि.स.	-	गाऊ विकास समिति
गै.स.स.	-	गैर सहकारी संस्था
वि.व्य.स.	-	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
शि.अ.स.	-	शिक्षक अभिभावक संघ

विषय सूची

सिफारिस-पत्र	I
स्वीकृति पत्र	II
कृतज्ञता ज्ञापन	III
शोधसार	IV
संक्षिप्तरूप	V
परिच्छेद एक : परिचय	
	१-८
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	४
१.३ अध्ययनको औचित्य	६
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५ अनुसन्धान प्रश्न	७
१.६ अध्ययनको परिसीमा	८
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका	
	९-१९
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ सैद्धान्तिक खाका	१६
२.३ सम्बन्धित साहित्य पुनरावलोकनको उपादेयता	१८
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया	
	२०-२४
३.१ अनुसन्धाना ढाँचा	२०
३.२ अध्ययनको जनसंख्या र नमूना छनौट	२१
३.३ तथ्याङ्क संकलन विधि तथा साधन	२२
३.४ तथ्याङ्कको श्रोत	२३
३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रकृया	२४
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या	२४

परिच्छेद चार : नतिजाको विश्लेषण	२५-४५
४.१ कक्षाकोठाको व्यवस्थापनको	२५
४.१.१ कक्षाकोठाको भौतिक अवस्था	२५
४.१.२ कक्षाकोठाको शैक्षिक अवस्था	२९
४.२ कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु	३२
४.२.१ कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा शिक्षकको आत्म विश्वास	३३
४.२.२ प्राथमिक कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा विद्यार्थीको धारणा	३५
४.२.३. विद्यालयको भवन	३७
४.२.४ विद्यालयको नीति नियम	३७
४.२.५ अभिभावकहरुको धारणा	३८
४.२.६ समाजिक मूल्य र मान्यता	३९
४.३ कक्षाकोठाको व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरु	३९
४.३.१ पारिवारीक पृष्ठभूमि	४०
४.३.२ अभिभावकहरुको कमजोर आर्थिक अवस्था	४०
४.३.३ विद्यार्थी अनुशासन	४१
४.३.४ विद्यार्थी-विद्यार्थी बीच सम्बन्ध	४१
४.३.५ स्थानीय निकाय र संघ संस्थाहरुबाट प्राप्त सहयोग	४२
४.३.६ मूल्यांकन, अनुगमन तथा तालिमको अभाव	४२
४.३.७ समाधानका उपायहरु	४३
४.४ समाधानका उपायहरु	४३
४.४.१ अभिभावकको शैक्षिक अवस्थामा सुधार	४३
४.४.२ छात्र छात्रा बीच सम्बन्ध	४४
४.४.३ प्रभावकारी कक्षाकोठा व्यवस्थापन	४५
परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष तथा सुझाव	४६-५१
५.१ निष्कर्ष	४६
५.२ सुझाव	४८
५.२.१ नीतिगत तह	४९

५.२.२ अभ्यास तह	५०
५.२.३ अनुसन्धात तह	५१
सन्दर्भ सामग्री	
अनुसूचीहरु	